

EĞİTSEL BİR BAKIŞ AÇISIYLA ÖMER SEYFETTİN VE "KAŞAĞI"

Selahattin Dilidüzgün (*)

ÖZET

Ömer Seyfettin'in Kaşığı başlıklı öyküsü Türkçe ve edebiyat derslerinde, yalın bir biçimde yüzeysel yapısındaki yalan ve iftira eylemlerinin eleştirisi bağlamında ele alınmaktadır. Buna göre, yalan söyleyen ve iftira atan çocuk, istemeyerek de olsa kardeşinin ölümüne neden olur. Oysa modern edebiyat biliminin verileri ışığında yapılan bir yorumlama çalışması, çocuktan çok anne babanın suçlu olduğunu ortaya koymaktadır. Annenin yokluğu, otoriter baba, çocuğa duyulan güvensizlik ve özendirip yasaklama eylemleri çocuk üzerinde duygusal kırıklık yaratmaktadır. Duygusal kırıklık ise çocukta öfkeye dönüşmekte, ardından da korku ve endişe nedeniyle yalan ve iftira gelmektedir. Bu durumda asıl suçlu çocuk değil, çocuğu doğru anlamayan, onunla doğru iletişim kuramayan anne babalardır. Bu tür bir yorumun eğitim öğretim sırasında kullanılması metnin çok boyutlu olarak alımlama olanaklarını da ortaya çıkartacaktır.

Anahtar Sözcükler: Kaşığı, Ömer Seyfettin, edebiyat öğretimi, duygusal kırıklık

ABSTRACT

Kaşığı, the story of Ömer Seyfettin, is studied simply in the concept of the criticism of lying and slander in the surface structure in Turkish and Literature classes. A boy causes the death of his brother unwillingly. The interpretation made by the principles of literary studies puts forward such a result that the parents are guilty rather than the boy. Because he was frustrated by the reasons of the absence of his mother, an authoritarian father. Furthermore, the parents don't have confidence in the boy and make him desire to have and then forbid to use. This frustration turns into anger, soon come lies and slanders because of fear and anxiety. In this case, the real guilty is not the child but the parents who don't understand him and can't communicate with him properly. Using this kind of interpretation in education makes the different receptions of the text possible.

Keywords: Kaşığı, Ömer Seyfettin, teaching literature, frustration

(*)İstanbul Üniversitesi Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi

Ömer Seyfettin, Türk edebiyatının en çok tanınan, hemen her kuşak tarafından bilinen ve en az bir öyküsüyle belleklerde yer alan çok yönlü bir yazar, şair ve öykücümüz. İlk ve Ortaöğretimdeki Türkçe ve Edebiyat derslerinde en az bir Ömer Seyfettin öyküsü mutlaka ele alınır. Milli Edebiyat Dönemi içinde, ulusal bilincin geliştirilmesine yönelik olarak ürettiği düşünceleriyle dikkat çeken Ömer Seyfettin, Türkçeyi yabancı sözcük ve kuralların etkisinden kurtarma konusundaki girişimleriyle de öncü bir kişiliktir. Bütün bunların ötesinde, yapıtlarını basit bir kurgu ve işlek bir anlatım dili üzerine kurgulaması ve açıkça dersler çıkartacak kadar halka yönelik yazması, onu -günümüzde bile- büyük kitlelerin tanıdığı bir kimliğe büründürmüştür. Burada sıralanan noktalardan yalnızca birkaçı, Ömer Seyfettin'in yapıtlarıyla Türkçe ve Edebiyat ders kitaplarında sıkça karşılaşmamızın nedenini açıklayabilir.

Bu çalışmanın amacı, Ömer Seyfettin'in yaşamını ya da yapıtlarını dil ve anlatım yönüyle irdelemekten çok, **Kaşağı** başlığını taşıyan öyküsünü günümüz koşulları ışığında yeniden yorumlamak ve aslında çok açık gibi görünen iletinin ardında hiç de rastlantısal olarak kabul edilemeyecek yeni yorumlama olanaklarını ortaya koymaktır. Başka deyişle **Kaşağı**'nın, yüzeysel yapı düzleminde yalan söylemenin ve başkalarına iftira etmenin kötülüğü gibi bir anlam taşımasının ötesinde derin yapı düzleminde, gelişmekte olan toplum ve uygarlık düzeyine koşut olarak yeni anlamları da barındırabileceği gerçeğini ortaya çıkarmak bu çalışmanın özünü oluşturmaktadır. Örneğin eğitim, psikoloji ve gelişim psikolojisi ilkeleri bakımından yapılacak bir inceleme, suç işleyen bir çocuğun suçlu sayılması yerine, onu bu suçu işlemeye yönelten nedenleri ortaya çıkartacaktır. Bu nedenle **Kaşağı**'nın yalan söyleyen ve iftira eden bir çocuğun eleştirisi olarak yapılan geleneksel yorumlarının yerine; çocuklarıyla doğru iletişim kuramayan, yanlış eğitim anlayışına sahip olan anne babaların kendi çocuklarına zarar verdikleri yorumu daha tutarlıdır. Sözü edilen öykünün bu tür yorum olanaklarına ancak derin yapı özelliklerini çözümlenerek ulaşmak olasıdır.

İlköğretim ve ortaöğretim sırasında edebiyat metninin yalnızca yüzeysel yapıdaki anlamlarını çıkartmakla yetinmek, hem herkesçe eleştirilen ezberciliğe, hem ele alınan metinlerin estetik boyutunun daralmasına, hem de alımlama olanaklarının kısıtlanmasına neden olmaktadır; böylelikle edebiyat öğretimimiz yaratıcı bir nitelik taşıması gerekirken bilgi belleme etkinliğine dönüşmektedir. Bu nedenle, **Kaşağı** hakkında yapılacak derin yapı çalışmaları aynı zamanda edebiyat metninin eğitsel olanakları konusunda da açılım sağlayacaktır.

Edebiyat öğretiminde yenilikçi anlayışlar

Günümüzde edebiyat öğretimi ya da anadili öğretimi bağlamında ele

alınan edebiyat metinlerinin yönetsel olarak işlenmesi konusunda köklü değişiklikler yaşanmaktadır. Bu değişim için sıklıkla, paradigma değişimi veya sarkacın yön değiştirmesi deyişleri kullanılırken aslında söz konusu değişimin radikal boyutları vurgulanmaya çalışılmaktadır. Bu radikal değişim ise, edebiyat metinlerinin okuruyla kurduğu geleneksel ilişki biçimini ortadan kaldırarak okura metinle özgürce iletişim kurma ve sorgulama hakkını verir (Polat, 1993, 185). Buna göre artık yazar-yapıt-okur üçgeninde okur da en az yazar ya da yapıt kadar önemli bir yere gelmektedir. Daha doğrusu yeni olanı belirleyen olgu, okur olmadan yapıtın da olamayacağıdır. Çünkü okurun bir metni okuyarak kendi gerçekliğinde yeniden oluşturması, yapıtın kavranması ve alımlanmasıyla olasıdır.

Okur merkezli kuramsal bir anlayış olan Alımlama Estetiği, gerçekten de, metnin anlamının okuma sürecinde oluştuğunu, her okura göre yeni kavrama biçimlerinin ortaya çıkacağını ileri sürmektedir. (Sayın, 1999, 33-52; Moran, 2003, 240-249). Buna göre, metnin anlamını okuma sürecinde okur ortaya koyar, daha doğrusu okur metni alımlar. Alımlama kavramını Göktürk, "Bir sanat yapıtının, bir tarihsel kültürel bağlamda, alıcının beklentileriyle de ilişkili olarak kavranışı" (Göktürk, 1980, 187) olarak saptar. Alımlama kavramının tanımından da anlaşılacağı gibi, metnin anlamı belli bir zaman diliminde ve belli kültürel ortamlarda zamana ve kültürel ortama bağlı olarak oluşur. Bu durumda metnin okunduğu kültürel çevre veya zaman dilimi değişince metnin anlamı da değişecektir. Bu nedenle, aynı kişi aynı kitabı birkaç yıl sonra okuduğunda farklı anlamlar üretebilmektedir. Yeni anlayışa göre, edebiyat metni yazarın malı olmaktan çıkıyor, okurun beklenti ufku doğrultusunda, anlamı okur tarafından oluşturulmak üzere serbest bırakılıyor. Bu bağlamda metnin tek ve donmuş bir anlamı olduğu düşüncesi de temelden dışlanıyor. Bunun yerine metnin anlamının okurla birlikte oluştuğu söyleniyor. Buna karşılık metnin, okur sayısı kadar ya da sonsuz sayıda anlamı olamayacağına göre, metnin oluşturulma stratejisini, yani edebiyat bilgileri ışığında metnin nasıl kurgulandığını çözmek ve buna göre yorum/anlam arayışlarına girmek tutarlı bir okur davranışı olacaktır. Böyle bir yaklaşım gereklidir, çünkü anlamın oluşma süreci ne rastlantılara terk edilebilir ne de uydurmaca bir anlayış çerçevesine sokulabilir. Yoksa edebiyat metninin anlamı büyük bir karmaşadan başka bir şey olmazdı. Bu gerçekten hareketle Göktürk, edebiyat metninin anlam oluşumunu açıklarken, "... kurmaca metinlerde somut değil de, daha çok soyut anlam düzeyi, başka deyimle metnin derin yapısındaki kavramlar örgüsü, gerçek yaşamın görüngüleriyle bir karşılıklı ilişkiye sokulur." (Göktürk, 66) diyor. Böylece Göktürk aynı zamanda edebiyat metinlerinin çift katmanlılığından söz eder. Bu katmanlardan biri yüzeysel yapıdır ki, bu metnin kurmaca yani öyküsünün anlatıldığı düzlemidir; diğeri de derin yapısıdır ki, bu da metnin

anlamını oluştururken elde ettiğimiz kavramlar düzlemdir. Yüzeysel yapı çoğunlukla bizim gerçek dünyamıza benzeyen bir dünyanın kurgulandığı, yani yazarın düş gücü doğrultusunda oluşturulan, bizim içinde yaşadığımız nesnel dünyanın yalancı bir kopyasıdır adeta. Oysa derin yapıda var olan kavramlar, metnin asıl anlamının barındığı ya da anlatılmak, iletilmek istenilen düşüncenin bulunduğu yerdir. Derin yapıdaki kavramları ortaya çıkartma ise, yazınsal duyarlık ya da duyarlı bir okur davranışı gerektirmektedir. Göktürk'ün deyimiyle bu kavramların ortaya çıkartılması ise, metnin içerdiği kavramlarla gerçek yaşamın kavramlarını karşılıklı bir ilişki içinde değerlendirmekle olanaklıdır ancak. Hem zaten, "sanatçı, vereceği dersi yasa maddeleri ya da ders notları ezberletir gibi kuru kuruya değil, sezgi, yaşantı ve telkin yoluyla, estetik yolla verir." (Kavcar, 1999, 2-3) diyen Kavcar da aynı gerçeğe işaret ederken, metnin estetiğinin doğrudan değil, sezdirim yoluyla gerçekleştiğini vurgular. O halde, edebiyat öğretimindeki çabalarımız da Kavcar'ın deyimiyle sezdirmeye yönelik çalışmalar çerçevesinde gerçekleşmelidir. Kavcar'ın bu istemi gerçek ve yaratıcı bir edebiyat öğretimi için zorunlu bir koşuldur. Bu koşulun yerine getirilmediği durumlarda yapacak tek bir şey kalır, o da, ele alınan metin için birilerinin bir zamanlar üretmiş olduğu anlamı/yorumu ders kitabı ya da öğretmen aracılığı ile öğrencilere aktarmaktır. Ne var ki, edebiyat metinlerinin özü böyle bir anlayışı dışlar.

Bu çalışmada, işte bu gerçek, çıkış noktası yapılarak, Ömer Seyfettin'in en çok bilinen öykülerinden biri olan **Kaşağı** başlıklı öyküsü yorumbilimsel bir anlayışla çözümlenmeye çalışılacaktır. Bu çalışma sonucunda ortaya çıkacak olası anlamlar, yaratıcı eğitim arayışlarına zenginlik katacağı gibi, günümüzde arayışları içine girdiğimiz öğrenci merkezli eğitim çabaları için de yeni bir kapı aralayacaktır.

Yalan ve iftira eleştirisi mi, duygusal kırıklığın dışavurumu mu?

Ömer Seyfettin'in çocukluk yıllarındaki anılarına dayanan üç-dört öyküsü vardır. Bunlardan **At** adlı öyküsü, aynı zamanda onun ilk öyküsü olma özelliğini taşır (Enginün, 1992, 37). Bunun dışında **İlk Namaz**, **Ant** ve **Kaşağı** onun çocukluk yıllarını neredeyse bir anı niteliğinde sergileyen özelliktedir. Gerçekten de Ömer Seyfettin'in çocukluğuna ilişkin yoğun anıların somut izlerini taşıyan bu öyküler, öykü ile anı türü arasında gider gelir. Bu nedenle olmalıdır ki; bu öyküleri değerlendiren çoğu araştırmacı Ömer Seyfettin'in bu öykülerindeki birinci tekil kişi olan ben anlatıcısı Ömer Seyfettin'in kendisi olarak görür (Enginün 1992, 37-49; Duymaz, 1998, 41-60; Andı, 1999; Kabaklı, 1978, 82-96). Oysa buradaki kişi Ömer Seyfettin'in kendisi bile olsa -belirtilen öykülerde anlatıcı kişinin adının 'Ömer' olarak geçmemesine karşın-, anlatıcının Ömer Seyfettin olarak kabul edilmesi doğru bir yaklaşımı sergilemeyebilir.

Aslında yazar ile anlatıcı kişinin birbirine karıştırılması öykünün ne kadar düz bir anlam ile alımlandığı ve yorumlandığına ilişkin bir işaret olarak da görülebilir. Başka deyişle, öyküyü, yazarın başından geçmiş somut bir olay olarak kabul ederek, aslında öyküyü bir anlamda yüzeysel yapıdaki anlamlarla tüketiyoruz demektir. Bu nedenledir ki; **Kaşağı**, bizler için ahlaksal bir öğreti niteliğini taşıyıp salt bir ders gereci olarak kullanılır. Aslında **Kaşağı** öyküsü bu bağlamda yalnızca bir örneklem oluşturur. Yani, eğitim süreçlerinde Ömer Seyfettin'in kullanılan diğer öyküleri de aynı yüzeysel yapı tüketimiyle ele alınmaktadır. Bu eleştirel yaklaşımdan sonra bizler **Kaşağı** ile nasıl bir etkileşim içinde olacağız? Adı belirtilen öykü 'yalan söylemenin ve iftirada bulunmanın kötülükleri' dışında nasıl anlam ya da anlamlar barındırıyor olabilir? Göktürk'ün yukarıda belirtilen görüşleri doğrultusunda bu öykünün soyut anlam düzeyindeki kavramlarına nasıl ulaşabiliriz? Aşağıda bu sorulara yanıtlar aramaya çalışarak, aynı zamanda öykünün günümüz açısından alımlanma olanaklarını ortaya koymaya çalışacağız.

Polat'ın, bir ders kitabında **Kaşağı**'nın ele alınışına yönelik olarak yaptığı saptamalar edebiyat öğretimimizdeki sorunları yansıttığı gibi, öğrencilerin yaratıcı okumalarının da nasıl engellendiğini vurgulaması bakımından ilginçtir (Polat, 1991, 27). **Kaşağı**'nın yönlendirmeli sorularla öğrencilere verilmesi, dahası öykünün anlamı/yorumu hakkında açıklayıcı bilgiler verilmesi metnin olası anlamlarının önünü gerçekten de kapatır.

Ömer Seyfettin'in yaşam öyküsü, aslında bu öykünün de bu kadar dar bir anlam çerçevesinde yorumlanmaması gerektiği konusunda bizleri zaten yeterince düşündürmektedir. Çünkü çoğu kaynakta da belirtildiği gibi, Ömer Seyfettin, yeni olana, çağdaş olana açık bir kişilik sergilemektedir. Bu nedenledir ki; kendi olanaklarıyla Fransızca öğrenip çağdaş dünyayı anlamaya çalışmaktadır (Kabaklı, 1978, 83; Ünlü, Özcan, 1987, 166). Yabancı dil bilmek ise, günümüzde olduğu gibi o günlerde de, ortaya çıkan yenilikleri, her alanda yürütülen tartışmaları izlemek gibi bir anlam taşımaktadır. Ömer Seyfettin'in de yabancı dil konusundaki çabaları, onun çağdaş dünyanın değerlerini anlamak, yorumlamak, paylaşmak istemesi sonucuna götürür bizleri. Onun yabancı dil öğrenme süreci, kısa bir süre içinde Fransızca şiirler yazacak kadar hızlıdır. Amacımız, Ömer Seyfettin'in yabancı dil deneyimlerini tartışmak değil kuşkusuz. Yabancı dil bilmesi, onun çağdaş dünyanın değerlerini anlaması ve yapıtlarında da işlemesi bakımından anlamlıdır.

Kaşağı'yı olay dokusundaki ana çizgileriyle özetleyecek olursak şu saptamaları yapmak olanaklıdır:

İki kardeş, Hasan ve ben-anlatıcı, bir çiftlik (olasılıkla Gönen yakınlarındaki Karalar Çiftliği'nde) evinde ailesiyle birlikte yaşar. Baba son derece otoriter bir adam, anne ise aralıklarla İstanbul'a (özellikle yaz aylarında) giden biri. Çiftlikte seyislik görevini sürdüren Dadaruh aynı zamanda çocuk-

ların dostu ve gün boyunca çocuklarla bir arada olan bir adamdır. Bir de evde hizmetçilik görevini gören Pervin adında bir kız vardır. Öyküde çocukların günlük yaşamları ayrıntılı olarak çizilmez, ancak buna karşın atların Dadaruh tarafından tımar edilmeleri çocukların en çok keyif aldıkları şey olarak defalarca anlatılır. Başka deyişle, çocuklar çiftlikte sınırsız eğlence ve oyun olanağı bulabilecek durumdayken, atların tımar edilmesi tek eğlence kaynakları olarak sunulur. Tımar işlemini izlemek, bu sırada atların rahatlamasına ve keyfine tanık olmak, kaşağının tımar sırasında çıkardığı sesleri dinlemek çocuklar için kaçınılmaz bir yaşantı olarak sunulur bizlere. Aslında burada çocukların dünyasında diğer oyun olanakları gösterilmez ve yalnızca tımar işlemi abartıyla ön plana çıkartılır. Bu abartının metindeki işlevi ise, dikkatleri tek bir noktada toplamak ve çocukların atlara ve tımar işlemine özendirilmesini sağlamaktır. Gerçekten de, tımar işlemi öyküdeki çocuklar için adeta bir tutkudur. Okuma sürecinde metin ile özleşen okur/çocuk da bu arada aynı koşullar altında kuşkusuz bu abartılı özendirme etkisini yaşayacaktır. Bu kadar özendirmeye karşın çocukların atları tımarlama istekleri Dadaruh tarafından hiçbir zaman kabul edilmez, çünkü onlar daha 'küçük-tür', çocukların boyu ancak 'atların boyu kadar olunca' bu işlemi yapabilecekleri vurgulanır. Böylece metinde, çocukların bir şeye özendirilip o şey konusunda yasaklanmaları gerçeği ile karşı karşıya kalıyoruz. Bu durum bir tür kışkırtmadır aslında. 7-8 yaşlarındaki çocuklar, kişilik gelişimi bağlamında Sever'in de belirttiği gibi, "daha bağımsız davranma eğilimi gösterir; çevresindeki yetişkinlerden hem özgürlük vermelerini ister hem de sıcak ilgi beklerler. Zaman zaman tepkisel davranışlarda bulunabilirler." (Sever, 2003, 52). Gerçekten öyküde sözü edilen çocukların atları kendi başarılarına tımar etmek istemelerinin, onların bağımsız hareket etme isteklerinden kaynaklandığı söylenebilir. Bu nokta aynı zamanda çocuğa duyulan güvensizliğin bir işareti olarak da kabul edilebilir. Çünkü yanlış da olsa çocuğun deneyim isteği tatmin edilmediğinden, kendine güvenilmediği duygusunu yaşayan çocuk, adeta suç işleme olgusuna adım adım itilmektedir.

Annenin yine İstanbul'da olduğu ve babanın da olasılıkla çiftlikte olmadığı ve Dadaruh'un da küçük kardeş olan Hasan ile birlikte dere kenarına gittiği bir sırada ben-anlatıcı olan büyük kardeş, yukarıda sözü edilen beklentiyi, yani tımar etme işlemini kendi başına gerçekleştirmesi için kaçınılmaz bir fırsat yakalamıştır. Daha doğrusu, Sever'in belirttiği 'bağımsız davranma' isteğini gerçekleştirmeye olanak bulur. Bu süreç aynı zamanda özendirilip yasaklanma sonucu yaratılan kışkırtma etkisinin bir boşalımı olarak da görülebilir. Çünkü metindeki anlatıcı çocuk, "İçimde bir tımar etmek hırısı uyandı" derken aslında yaratılan beklentiyi tatmin etmek istediğini vurgulamaktadır. Burada en dikkat çekici durum, annenin uzakta (İstanbul'da) olması, otoriter babanın o an için çiftlikte olmaması ve Dadaruh'un da

derede olmasıdır. Yani çocuğun içindeki dürtüyü engelleyecek hiç bir etmen yakın çevrede bulunmamaktadır. Böylece zembereğin yayı boşalmışçasına çocuk en çok istediği şeyi gerçekleştirmek üzere harekete geçer. **Kaşağı** aranır, ancak bulunamaz. Olay bu noktadan itibaren suç boyutuna dönüşür ve öykü de bu anlamda hızlanır, daha doğrusu olaylar daha hızlı gelişmeye başlar. Çocuk bulamadığı kaşağıyı Dadaruh'un odasında aramaya karar verir. Orada da bulamayınca odadaki sandık gözüne çarpar. Onu açar ve annesinin İstanbul'dan gönderdiği 'fakfon kaşağı' bulur. 'Fakfon', bakır, nikel ve çinkodan oluşan, gümüş görünümünde değerli bir alaşımdır. Anlatıcı çocuğun eline adeta yaşamının fırsatı geçmiştir. Fakfon kaşağı ile atların tımarı gerçekleştirilmeye çalışılır. Ne var ki; kaşağının dişleri çok sivridir ve atlara battığı için atlar rahat durmazlar. Kaşağı hemen duvara sürütülerek dişleri köreltilmeye çalışılır, ancak sonuç yine olumsuzdur. Tam bu noktada çocuk birden büyük bir öfkeye kapılır ve kaşağıyı taşlarla ezerek çeşmenin yalağına atar. Çocuğun bu noktada birden sergilediği öfke aslında dikkat çekicidir. Bu, özellikle aşağıda ayrıntısıyla değerlendirilecektir.

Buraya kadar çocuksu bir oyunu, duyguların tatmin edilmeyişinin izlerini ve sonuçlarını görmüşken, bu noktadan sonra çocuğun birden öfkelenmesini ve eşyaya zarar vererek içindeki birikimi boşalttığını görmekteyiz. Bu kadar büyük bir öfke, zarar verme güdüsü, dahası yok etme güdüsüyle kaşağının parçalanışı ruhbilimsel açıdan son derece düşündürücüdür. Bilindiği gibi, öykü bu aşamadan sonra babanın, yine otoriter bir biçimde suçlunun peşine düşmesi, ağabeyin suçu küçük kardeşin üzerine atması, kendini savunma olanağı bulamayan Hasan'ın bir yıl atlardan uzak kalma ve ahıra girmeme cezası almasının ardından hastalanarak ölümüyle son bulur.

Yüzeysel yapıdaki göstergeler izlendiğinde gerçekten de yalan söylemenin ve iftira bulunmanın kötü sonuçlar doğuracağı (kardeşinin ölümüne neden olma gibi) anlamı ilk bakışta göze çarpmaktadır. Bu türden bir anlamı/yorumu dışlamak olası değildir. Ancak öyküde yer alan suç ve suça verilen ceza düşünüldüğünde, metnin derin yapıda hangi kavramları barındırdığını düşünmemiz gerektiği ortaya çıkmaktadır. Öncelikle saptanması gereken gerçek, hukuk yasaları bile reşit olmayan çocuğa ceza vermezken, babanın otoriter ve astığı astık, kestiği kestik tavrı nedeniyle verdiği mutlak ceza -hem de adil sayılacak bir yargıyı gerçekleştirmeden- gerçekten adil midir? Metinde, önce birinin odasına izinsiz giren, eşyaya zarar veren, yalan söyleyip iftira atarak bir dizi suçu gerçekleştiren büyük kardeş, ders kitaplarındaki yönlendirmelerde olduğu gibi ya da metnin yüzeysel yapısının dayattığı gibi gerçekten suçlu mudur acaba? Belki de sorulması gereken asıl soru, gerçek suçlunun kim olduğudur. Metnin ortaya koyduğu gerçekler doğrultusunda düşündüğümüzde gerçek suçlunun kim olduğunu ortaya çıkartmak için, metinde oluşturulan durumların ve bıraktığı etkilerin de izini

sürmek gerekli bir zorunluluktur. Bu nedenle öyküde ilkin işlenen suçun temel nedenlerini ortaya koymak gerekir. Gerçekleştirilen suçlardan biri, birinin odasına izinsiz girmek ve oradaki bir eşyayı almak ve ona zarar vermek, diğeri de işlenen suç u yalan söyleyerek başkasının üzerine atmaktır.

Metinde işlenen suç/suçların nedenini şu dört somut öğeye bağlı kalarak açıklamak olanaklıdır:

- 1-Çocukların anneden uzak kalmaları,
- 2-Otoriter baba figürü,
- 3-Özendirip yasaklama,
- 4-Çocuğa karşı duyulan güvensizlik.

Bu dört öğeyi kısaca değerlendirecek olursak, metnin derin yapısına ilişkin kavramların da oluşacağı düşünülebilir. Çocukların, bebeklik dönemlerinin ilk aylarında anneden uzak kalmalarının onlarda huysuzluk, rahatsızlık nedeni olduğu araştırmalarla ortaya konmuş bir gerçektir (Yavuzer, 1998, 104-105). Anna Freud ve Dorothy Burlingham, çalışmalarında ana baba yoksunluğunun çocukta gelişim bozukluğu yarattığı ortaya konmuştur (Aktaran, Yavuzer, 107-108). Bizim çalışmamız ne savaş nedeniyle anneden yoksun kalan çocuğu ne de bakım yurdundaki çocukları amaçlamaktadır. Buna karşılık, öyküdeki çocuğun işlediği suçun özellikle annenin yokluğunda gerçekleşmesi dikkat çekici bir özelliktir. Bakım yurtlarındaki çocukların davranış bozukluklarının ardında anne babadan uzak kalmalarının yattığı belirtiliyorsa, ele alınan öyküde de anlatıcı çocuğun anne yokluğunu değerlendirmemiz gerekir. Yani annenin yokluğu ya yalnız kalmak için bir fırsattır ya anne korumasından yoksun olan çocuğun güven boşluğudur ya da annenin yokluğunun yarattığı ortam öfke boşaltımı için bir bahanedir. Bu bağlamda, eğer yukarıda anılan diğer üç öge de öykü bağlamında tutarlı sonuçlar ortaya koyarsa, öyküdeki çocuğun suç işleme gerçeği daha tutarlı biçimde açıklanabilecektir.

Yukarıda anılan ikinci nokta otorite baba figürüdür. Gerçekten de, **Kaşağı**'daki baba sert bakışlıdır, hiddetlenir, azarlar, çocukların üzerine yürür, kimin tarafından kırıldığı belli bile olmayan kaşağı nedeniyle olasılıkla 6-7 yaşlarındaki Hasan'ın yüzüne koca bir tokat patlatır, cezalandırır. Cezalandırmakla kalmaz, ceza konusundaki katılığı ve inadı küçük çocuk hastalanıncaya değin sürer gider. Ömer Seyfettin'in anı niteliğindeki bu öyküleri her ne kadar da gerçeğin mutlak bir raporu veya aynen karşılığı gibi görülmesi de onun yaşamından somut izler taşıdığı açıktır. Çünkü çoğu kaynak Ömer Seyfettin'in babasının asker kökenli sert bir adam olduğundan söz eder (Enginün 1992; Duymaz, 1998; Andi, 1999; Kabaklı, 1978). Sert ve otoriter baba tipinin çocuklar üzerindeki olumsuz etkisi, çocukların uyumsuz birer birey olmasına yol açtığı yapılan çeşitli araştırmalarla ortaya konmuş bir gerçektir (Yavuzer, 138). Dahası, yapılan bazı araştırmalar sonucunda,

"suçlu denek ailelerin % 89 oranında baba otoritesine dayalı olduğu ve evde babanın sözünün geçtiği görülmüştür" (Yavuzer, 139) diyen Yavuzer, otoriter babaların çocuklarının suç işleme eğilimini araştırma sonuçlarını belirterek ortaya koyar.

Bu durumda, annenin uzakta olduğu bir zaman diliminin yanı sıra, kendisinden neredeyse korkulan bir babanın yanındaki çocukların neden suç işlemeye daha eğilimli olduklarını anlamamız daha da kolaylaşıyor.

Üçüncü olarak özendirip yasaklamayı doğrudan suça yöneltme biçiminde de yorumlamak olası. Çünkü, Yavuzer'in, Friedlander'den aktardığı biçimiyle, "psikanalitik görüşe göre, bu çalma olayı, çalınan nesnenin bilinçaltında arzulanana, ama elde edilmesi yasak olan bazı nesnelerin simgesel düzeyde temsil edilmesidir" (Yavuzer, 66). Alıntının içinde "bu çalma olayı" diye sözü edilen eylem, araştırmada geçen farklı bir eylemi kastetmektedir. Bizim için bu saptama, baştan beri sözünü ettiğimiz, çocukların özendikleri, ancak henüz yaşları küçük olduğu için yapmalarına izin verilmediği atları kaşağı ile tımar etme eylemiyle yakından ilintilidir. Yani öyküde kaşağıyı alma/çalma eylemi psikanalitik görüşe göre, öyküde de hazırlandığı gibi arzulanan bir şeydir, ancak elde edilmesi henüz olanaksızdır. Çocukların başka oyun ve etkinliklerinin öyküde özellikle yer almaması, tekli bir bakış açısıyla dikkatleri olduğu gibi tımar eylemine sürüklemektedir. Hem en çok arzulanan hem de yasak olan kaşağı ve tımar işlemi bu durumda rastlantıyla karşılaşılan kaşağıyı almayı da doğal olarak beraberinde getirir.

Çocuğa güven duyulmaması **Kaşağı**'da iki yönlü olarak ortaya çıkar. Bunlardan ilki, özendirilen tımar etme olayını yasaklamaktır. Tımar etmek çocuklar için yasaktır, çünkü onlar henüz çocuktur, hayvanlardan zarar görebilirler. Oysa çocukların içindeki bu merak yetişkinlerin denetiminde giderilebilir, çocukların özendirildikleri böylesi bir olay karşısında gerginleşmeleri önlenebilirdi. Metiniçi öğeler bütünüyle yetişkinlerin çocuklara karşı güvensizliği üzerine kurulu olduğundan, gerilimi azaltacak böyle bir öğeye hiçbir zaman rastlanmaz. Ömer Seyfettin'in gerilimi burada bilinçli olarak tımarmandırmasını, çocuklarına karşı yeterli hoşgörüyü sergilemeyen anne babalara karşı bir uyarı yapmaya çalışması olarak değerlendirmek hiç de yanlış sayılmaz.

Özetle belirtecek olursak, **Kaşağı**'da çocukların annenin güven verici ve koruyucu, kollayıcı çevresinden uzak kalmaları, görünümüyle ve tavırlarıyla sert bir babanın otoritesini yaşamaları, en çok özendikleri ve olasılıkla tek eğlence kaynağı olarak verilen şeyin yasaklanması ve kendilerine güven duyulmaması çocukta olumsuz bir tepkinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu dört öğenin sonucunu psikolojinin deyimleriyle duygusal kırıklık olarak nitелеmek olanaklıdır. Çünkü Yavuzer Freud'un görüşleri bağlamında

kriminal davranışı açıklarken, "Duygusal kırıklık (frustration), çocuklukta genellikle, kendi içinde oluşan bir öfke biçiminde görülür. Bu duygusal kırıklığı yaratan çoğunlukla anne-babadır. Çocuk, kendisine bakan ve bir takım fizyolojik gereksinimlerini gideren annesinde sevgi aramaktadır. Bu sevgiyi bulamayan çocuk için doğrudan saldırganlık yasaklanmıştır. Böylece kızma, öfke gibi duygular içe itilmektedir" (Yavuzer, 259) denir. Bu durumda çocuklar üzerinde duygusal kırıklığın yaratılma nedeni anne-babadır. Çünkü çocuğun sevgi, güven, oyun, paylaşım gibi gereksinimleri karşılanmadıkça çocukta saldırganlık ve öfke ortaya çıkmaktadır.

Yukarıda, tımar işlemini yapan çocuğun birden öfkelenmesine dikkat çekilmişti. Bu noktaları açıkladıktan sonra küçük yaşlardaki bir çocuğun neden bu denli büyük bir öfkeye kapıldığını, neden yalan söylediğini daha iyi anlayabilmekteyiz. Daha doğrusu ruhbilim deyimiyile duygusal kırıklık çocuğun öfkelenmesini tetikleyen bir etmen olarak saptanmaktadır. Çünkü Yavuzer'e göre çocukta öfke için, "engelleyici nesne ve durumlar, bireyde öfke yaratır. Öfke tepkileri ilk çocukluk döneminde kısa sürer (Yavuzer, 1987, 101) saptaması yapılmaktadır. **Kaşağı**'daki ben-anlatıcının aniden, dahası çok da anlam veremediğimiz biçimde öfkelenmesini, onun karşılaştığı engelleyici öğelerle açıklamak olanaklıdır. Ayrıca çocuklar, işledikleri suç ortaya çıkınca çocuksu bir tavırla yalan ve inkârı da bir savunma aracı olarak görürler. Bu nedenle Yavuzer, çocukların yaptıklarını inkâr etmelerini aslında çocukça bir tepki olarak saptar (Yavuzer, 1987, 102-103). Eğer buradaki ben-anlatıcı çocuğun özendirilmiş olduğu tımar etme işlemi tatmin edilseydi, merakı giderilseydi ve kendine güven duyulduğu duyumsatılsaydı, çocuk ne kaşağıyı çalacaktı ne de onu kıracaktı. Baba bu denli sert bir adam olmayıp, çocuklarına kestirme yoldan ceza verme yoluna gideceğine iletişim kurmayı deneseydi örnek bir baba tipini oluşturabilirdi. Öyküde küçük çocuğun ölüm nedeni olarak, halk arasında kuşpalazı olarak adlandırılan difteri hastalığı gösterilmektedir. Ancak metnin akışında, sanki aldığı cezaya içerlediği için küçük çocuğun hastalandığı gibi bir anlam da çıkmaktadır. Yani büyük kardeşin yalancı ve iftiracı tutumunun kardeşinin ölümüne yol açtığı gibi ağır bir suçlama ortamı yaratılmaktadır. Oysa mikrobik bir hastalık olan difterinin öyküde anlatılanlarla hiçbir ilgisi yoktur. Evet, küçük çocuğun ölümü trajik biçimde sunulur, okurlar da etkilenir; ancak olasılıkla kardeşinin ölümüne neden olan ağabey yaşamının sonuna kadar bu vicdan azabıyla yaşamak zorunda bırakılır. Hem de suç işlediğinin ayırımında bile değilken, çocukça yaptığı bir eylem neden olmuştur bütün bunlara. Anneden yoksunluk, bütün bu olumsuzlukları tetikleyen bir öğe olarak görülebilir. Çünkü eğer çiftlikte olsaydı, belki koruması altına alacağı çocukları ne suç işleyecekti ne de ceza alacaktı. Yani çocukların üzerinde yaratılan duygusal kırıklık, öfkeyi ve suçu beraberinde getirmiştir.

Bu saptama ve açıklamaların ardından, başta sorulan soruyu yinelemekte yarar var: Öyküdeki gerçek suçlu kim? Ders kitaplarında yazdığı gibi, henüz yasaların ceza bile vermediği küçük çocukları öyküde suçlu olarak yargılamak haklı görülemez. Çünkü çocukların çocukça yaşadıkları dünya yetişkinlerin yönlendirmeleriyle biçimlenir. Yetişkinlerin yanlış tutumu ve yönlendirmesinin sonucunu çocukların üzerine yıkmak gerçek bir haksızlık olarak değerlendirilmelidir.

Başta Ömer Seyfettin'in aydınlanmacı kimliğinden söz edilmişti. Gerçekten de Ömer Seyfettin, bilim teknik ile çağdaş olma olgusu arasında sıkı bir bağ kurar. İlk öyküsü olan At, teknik olmadan çağa yetişilemeyeceğini, çağı doğru anlamının olası olmadığını anlatır. Ancak daha da önemlisi, askerlik mesleğinden dolayı, Osmanlı İmparatorluğu'nun batılı ülkelerle baş edebilmesi için bilim ve teknikte yol alması gerektiğini kaçınılmaz bir koşul olarak görür. Dahası, Enginün'ün tespitine göre, Ömer Seyfettin'in öykülerinin dört temel özelliklerinden ilki, "Yirminci yüzyılda yaşama şuuru ve gerçekçiliktir." (Enginün, 1992, 38). Gerçekten de Ömer Seyfettin 20. yüzyılda yaşama bilincini ön plana çıkartır çoğu öyküsünde. Çünkü artık bilim, teknik ve akıl çağına girilmiştir. Başta vurgulanan Ömer Seyfettin'in yabancı dil konusundaki atılımcı davranışı, batılı dünyayı tanımak, onların değerlerini öğrenebilmek için önemliydi. Gerçekten de batının gelişmesini anlamak için yabancı dil bilmek önemli. Önemli, çünkü yabancı dil bilmek hem karşındakini ve onların ürettiklerini anlamak için gerekli, hem de kendisi gibi olmayan yabancının özelliklerini, dahası günümüzün kaçınılmaz değerlerinden biri olan kültürlerarasılığı gerçekleştirebilmek için bir koşul. Bu durumda Ömer Seyfettin, Enginün'ün de saptamaları doğrultusunda çağını anlamaya çalışan, kendi toplumunu gelişmiş, uygar kültürler düzeyine çıkartmayı amaç edinen birisi. Bu durumda onun öykülerini bir aydınlanma aracı olarak değerlendirmek olanaklıdır. Çünkü batıda gördüğü, edindiği bilgi ve deneyimleri kendi yurttaşlarına da kazandırmak onun için 20. yüzyılda yaşama bilinci demektir.

Ömer Seyfettin **Kaşağı** başlığını taşıyan öyküsüyle yalancılığın ve iffiracılığın kötü sonuçlarını anlatıyor olabilir pekâlâ da. Ancak yukarıda yapılan çözümlemedeki öğelerin rastlantısal olarak bir araya geldiğini düşünmek de epey güç aslında. Çünkü Enginün'ün saptadığı gibi eğer Ömer Seyfettin 20. yüzyılda yaşama bilincinin bilimsellik ve teknikten geçtiğini görüyor ve biliyorsa, batılı ülkelerde gelişmekte olan bilim dallarının eğitim adına yenilikler, akılcı yöntemler bulduğunu da biliyor demektir. Bütün bunlar onun aslında ilerici bir kimliğe sahip olduğunun da birer kanıtıdır. (Enginün, 1998a, 28). Kısaca söylemek gerekirse, batılı uygar ülkelerde modern eğitim araştırmaları günlük yaşama yansırken anne-baba-çocuklar arasındaki ilişkiler hakkında da pratik bilgileri gün ışığına çıkartmaktadır.

Çünkü bilindiği gibi batılı ülkeler için 20. yüzyıl, modernizmin, bilimin, sanatın ve eğitimin yepyeni, aydınlanmacı bakış açılarıyla biçimlendiği bir zaman dilimidir. "Türk edebiyatında hikâyeciliği meslek haline getiren ilk yazar" (Akyüz, 1995, 187) olan Ömer Seyfettin bir Türk aydını ve 20. yüzyılda yaşama bilincini edinmiş birisi olarak **Kaşağı**'da, yanlış anne baba tutumlarının çocuklar üzerindeki olumsuz etkilerini eleştirmektedir. Bu yorum Kaya'nın yaptığı araştırmalarla da desteklenir niteliktedir. Çünkü Kaya da, **Kaşağı** için, "**Kaşağı** öyküsünde baba otoritesinin neden olduğu yanlışlık (Kaya, 1991, 53)", derken tam da bu çalışmada anlatılmak istenen gerçeğe vurgu yapmaktadır.

Bu sonuç, öykünün bütünselliği içinde haklı ve tutarlıdır. Ne var ki; böyle bir sonuca ulaşabilmek için Akşit Göktürk'ün deyimiyle soyut anlam düzeyindeki, yani derin yapıdaki kavramları ortaya çıkartmak gerekti. Ancak bundan sonra bu öykünün Türkçe ve edebiyat derslerinde daha yaratıcı olarak ele alınması için kapıların aralandığı söylenebilir.

Eğitsel çalışmalar için öncelikle belirtilmesi gereken nokta, başta Tülin Polat'ın saptamalarında da anıldığı gibi, öykünün anlamına ilişkin açıklamaların ders kitabı veya öğretmen tarafından yapılmasıdır. Bu noktada Polat'ın haklı kaygısı, öykü hakkında önceden yapılan açıklamaların, öykünün özgürce ve yaratıcı biçimde alınılmasını kısıtlamasıdır. Bunun yerine metnin içerdiği temel kavramları tartışma konusu yapmak, bu noktaların öğrencilerin gerçek yaşamlarında var olup olmadığını ortaya çıkartacak bir anlayışa sahip olmak daha tutarlı olacaktır. Yani artık **Kaşağı** adlı öykü için yalan ve iftirayı tartışmak yerine, yalan ve iftara eylemlerine kimlerin, neden ve nasıl neden olduğunu tartışmak gerekmektedir. Ancak bu noktadan sonra metnin derin yapısındaki kavramlara ulaşan öğrenciler metnin değerleri ve gerçek yaşam durumları ile karşılaştırma yaparak doğru bir sonuç elde edebilir. Çünkü Enginün'ün de belirttiği gibi, ilk okunuşta basit olduğu zannedilen hikâyeler aslında sanıldığından daha derin anlam barındıracak niteliktedir. Bu öyküler, Ömer Seyfettin'in gerçekçiliği bağlamında değerlendirildiğinde başı havada, gerçeklerden kopuk bir idealizm sergilemez. Bu nedenle yazar temsil ettiği ideolojiyi doğrulamak amacıyla yapaylıklara düşmez (Enginün, 1998b, 167).

Başta da değinilen ben anlatıcısının Ömer Seyfettin olarak karıştırılması (doğru olmamasına karşın), öykünün ancak yüzeysel yapısını ilgilendir bir durumdur. Biz ise, derin yapıdaki kavramlardan hareket ettiğimiz için buradaki ben anlatıcı-Ömer Seyfettin özdeşliği sorunu üzerinde durmuyoruz. Eğer ben anlatıcı ile Ömer Seyfettin özdeş olsaydı, yazarın bütün birinci tekil kişi anlatıcı kullandığı öykülerinde de gerçek Ömer Seyfettin'den söz ediliyor olmalıydı. Hâlbuki farklı öykülerde anlatıcıların başlarından farklı deneyimler geçmekte, anlatıcılar farklı karakter özelliklerine sahip olmakta-

lar. Bu olası yanılgının dile getirilmesindeki amaç, öğretim etkinliklerinde sıklıkla ben anlatıcı ile yazarın özdeş tutulmasının doğurduğu yanılgıya dikkat çekmektir. Gerçekten ders kitaplarında yapılan açıklamalar veya öğretmenler çoğunlukla yazar ile ben-anlatıcı kişinin aynı kişiler olduklarını söylerler. Böylece okurların veya alımlayan kişilerin alımlama kanalları daraltılmış olmaktadır. Böylece, edebiyat metninin derin yapıdaki kavram örgüsüne ulaşma çabaları yerine yüzeysel yapıdaki basit, çoğunlukla kurmaca, düş gücüne dayalı olarak kurulan dünyanın olaylarıyla yetiniliyor. Eğer buradaki anlatıcı Ömer Seyfettin olsaydı, kardeşinin ölümüne neden olmuş birisi olarak yaşamının sonuna kadar vicdan azabı çeken bir kişilik sergilemez miydi? Onun bu ruh durumu başka öykülerine, anılarına da yansımaz mıydı? Ne de olsa İnci Enginün saptamasında olduğu gibi, "edebiyat eseri ayrı, hayat ayrıdır." (Enginün, 1998a, 33).

Modern edebiyatbiliminin verileri ışığında **Kaşağı**'nın soyut anlam düzlemi, yani derin yapısında anlam ve kavramlar irdelendiğinde, anne babaların çocuklarıyla olan ilişkilerindeki hatalı yanların vurgulandığı, eleştirildiği ileri sürülebilir. Başka deyişle, yüzeysel yapıda yalan söyleyip iftira atan bir çocuğun varlığı kaçınılmaz bir gerçektir. Ne var ki, derin yapıda sistematik olarak anne babanın yanlış eğitim anlayışının eleştirildiği görülmektedir. Çocukların geçici de olsa anneden yoksun kalmaları, otoriter babanın olumsuz etkileri, özendirip yasaklama ve çocuğa karşı sergilenen güvensizlik ruhbilimin deyişiyle çocuk/lar üzerinde duygusal kırıklık yaratmaktadır. Bu durum ise, burada işlenen veriler ışığında görülebileceği gibi öfkeye, dolayısıyla çocukların yalan söyleme ve iftirada bulunmalarına neden olmaktadır. Bu durumda, gerçek suçlu çocuklar değil, yetişkinlerdir. Bu yorum biçimi elbette tek ve doğru yorum olarak kabul edilemez, edilmemelidir de. Yeni bakış açıları, yeni yorum olanakları ve yeni alımlama biçimleri ortaya koyabilecektir.

Ömer Seyfettin'in **Kaşağı** başlıklı metninde bu öğelerin sistematik bir biçimde bulunması, yazarın bunları bilmeden, rastlantısal olarak metnine koyduğu düşüncesini zayıflatmaktadır. Buna karşılık, uygar dünyanın bilim ve teknik alanlara ait değerlerini olduğu gibi, eğitim anlayışını da bir an önce kendi toplumuna kazandırmak isteyen yazarın, **Kaşağı**'yı bilinçli olarak böyle kurguladığı düşüncesi bu çalışmanın sonunda haklılık kazanmaktadır.

KAYNAKLAR

- Akyüz, Kenan (1995). Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri, İnkılâp Kitabevi, İstanbul.
- Andı, M. Fatih (1999). Ömer Seyfeddin, Şule Yayınları, İstanbul.
- Duymaz, Recep (1998). "Ömer Seyfettin'in Gönen Hikâyeleri", Ben Gönen'de Doğdum - Ömer Seyfettin ve Eserleri Sempozyum Bildirileri, Gönen Belediyesi Ömer Seyfettin Etkinlikleri Kültür Dizisi: 1, İstanbul.
- Enginün, İnci (1992). "Ömer Seyfeddin'in Hikâyeleri", Doğumunun Yüzüncü Yılında Ömer Seyfettin, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Enginün, İnci (1998a). "Ömer Seyfettin", Ben Gönen'de Doğdum - Ömer Seyfettin ve Eserleri Sempozyum Bildirileri, Gönen Belediyesi Ömer Seyfettin Etkinlikleri Kültür Dizisi: 1, İstanbul.
- Enginün, İnci (1998b). "Ömer Seyfettin'in Hikâyeleri", Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Göktürk, Akşit (1980). Okuma Uğraşı, 2. Baskı, Çağdaş Yayınları, 1980.
- Kabaklı, Ahmet (1978). Türk Edebiyatı 3. Cilt, Türk Edebiyatı Yayınları, İstanbul.
- Kavcar, Cahit (1999). Edebiyat ve Eğitim, Genişletilmiş 3. Baskı, Engin Yayınevi, Ankara
- Kaya, İ. Güven (1991). Ömer Seyfettin, Altın Kitaplar, İstanbul.
- Moran, Berna (2003). Edebiyat Kuramları ve Eleştiri, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Polat, Tülin (1991). "Ortaokullarda Türkçe: Türkçe Dersleri I", Türkiye'nin Ders Kitapları - Ortaöğretim Ders Kitaplarına Eleştirel Bir Yaklaşım, (Yay. Haz.: Şeyda Ozil, Nilüfer Tapan), Cem Yayınevi, İstanbul.
- Polat, Tülin (1993). "Yazınsal Metinler ve Yabancı Dil Olarak Almanca Öğretimi", Alman Dili ve Edebiyatı Dergisi VIII, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul.
- Sayın, Şara (1999). "Yazınbilim ve Alımlama Estetiği", Metinlerle Söyleşi, Multilingual, İstanbul.
- Sever, Sedat (2003). Çocuk ve Edebiyat, Kök Yayıncılık, Ankara.
- Ünlü, Mahir; Ömer Özcan (1987). 20. Yüzyıl Türk Edebiyatı 1, İnkılâp Kitabevi, İstanbul.
- Yavuzer, Haluk (1987). Çocuk Psikolojisi, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Yavuzer, Haluk (1998). Çocuk ve Suç, Dokuzuncu Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul.